

Serhat Orakçı, *Türkiye Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler*, İstanbul: Pelikan Basım, 2018, 261 s.

Gözde SÖĞÜTLÜ*

Jeostratejik önemdeki ticaret yolları güzergahında yer alan ve dünyanın önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Afrika kıtası tarih boyunca üzerinde güç mücadelesinin yaşandığı bir eylem alanı olmuştur. Afrika kıtası 21. yüzyılda da küresel aktörlerin enerji ve üretim ihtiyaçları için sahip olduğu yer altı ve yer üstü zengin envanterin yanı sıra barındırdığı nüfus potansiyeli ve gelişmeye açık kapasitesi ile siyasi ve askeri nüfuz alanı haline gelmiştir. Küresel aktörlerin farklı motivasyon ve yöntemlerle nüfuz ve dostluk alanları inşa etmeye çalıştıkları dönemde Afrika kıtasının Türkiye açısından da önemi artmaktadır. Bu bağlamda bölgesel güç olma iddiasındaki Türkiye de uzun yıllar dış politikasında ihmal ettiği bölgelerin başında gelen Afrika kıtasının küresel sistemdeki artan ağırlığına paralel son yıllarda izlediği çok boyutlu dış politika doğrultusunda kıtada yaşanmakta olan jeopolitik mücadeleye dahil olmuştur.

İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER) araştırmacısı olan Serhat Orakçı “Türkiye-Afrika İlişkileri Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler” isimli çalışmasıyla Afrika kıtasına ilgi duyan okuyucuyla buluşuyor. Yazarın ifadesi ile çalışma tarihsel arka plan da göz önünde bulundurularak Türkiye’nin özellikle 2005 yılı sonrasında Afrika kıtasına yönelik artan angajmanı doğrultusunda temel siyasi, ekonomik, kültürel, stratejik dış politika parametrelerini bütüncül bir yaklaşımla incelemeyi hedeflemektedir.

Serhat Orakçı küresel ekonomi ve siyasetin yeni bir dengeye evrildiği uluslararası sistemde Afrika kıtasının artan önemine paralel olarak Türkiye – Afrika ilişkilerini tarihsel bir bakış açısı çerçevesinde ortaya koymaktadır. Kapsamlı bir çalışmanın ürünü olan kitapta Türkiye – Afrika ilişkilerinin tarihi bağlamından kopartılarak –Osmanlı Devleti’nin Afrika tecrübesi anlaşılmadan – son yirmi yıla hapsedilmesinin büyük bir eksiklik yaratacağından hareketle sistemli bir perspektif ile dört ayrı döneme ayrılmıştır. 1517 ila 1912 arası dönemi kapsayan ilk dönem, Afrika’daki mevcut konumumuzu daha iyi değerlendirmek bağlamında Türkiye-Afrika ilişkilerinin arka planını tarihsel gelişmelerin göstermiş olduğu süreklilikler ve değişimler doğrultusunda Osmanlı Devleti dönemi ilişkilerden itibaren ele almıştır. Bununla birlikte sömürgecilik faaliyetlerinin

* İstanbul Üniversitesi, E-posta: gzdsogutlu@hotmail.com

Afrika toplumlarında ne denli olumsuz etkiler yarattığını anlamak için Afrika ile ilgili yapılan her çalışmada sömürgecilik faaliyetlerine değinilmesi gerektiğine dikkat çeken Orakçı kıtanın sömürgecilik öncesi döneme ait ekonomik, kültürel ve toplumsal özelliklerini incelemektedir. Müreffeh bir toplum olmak için her türlü imkana sahip olmalarına rağmen sömürgeciliğin başlaması ile Afrika toplumlarının demografik ve toplumsal yapıları ciddi ölçüde değişime uğramıştır. Bu bağlamda Orakçı Osmanlı Afrika ilişkilerini sömürgeciliğin yıkıcı etkileriyle mücadelede yerel merkezi otoriteler ve kıta halkları ile kurulan işbirliği sayesinde birlikte var olma anlayışı çerçevesinde farklı açılardan ele almaktadır. Misyonerlik, ırksal farklılık, medenileştirme gibi iddialarla meşrulaştırılmaya çalışılan sömürgecilik faaliyetleri kıta üzerinde derin izler bırakmış ve kıtanın bugün dahi yaşadığı krizlerin temel sebeplerden biri olmuştur. Öte yandan kıtanın küresel sistemde artan önemi doğrultusunda kıtada görünürlüğünü artırmak isteyen ülkelerin sömürgecilik geçmişi olmaması kıta halkları tarafından sempati ile karşılanmakta ve kıta ülkeleriyle kurulacak ilişkilerde pozitif yönlü bir etkide bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin mirasçısı konumundaki Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinde Osmanlı bakiyesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda kitabın dikkat çektiği en önemli noktalardan biri son dönemde uluslararası akademik camiada seslendirilen Osmanlı Devleti'nin Afrika'da sömürgeci bir güç olduğu söylemlerinin gerçeği yansıtmadığıdır. Orakçı henüz üzerinde mutabakat sağlanamayan kompleks ve karmaşık bir kavram olan sömürgeciliğin tanımına ilişkin İtalyan tarih yazarı Raimondo Luraghi'ye atıfta bulunarak Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtasına ilişkin izlemiş olduğu stratejinin sömürgecilik kontekstinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yazarın temel argümanı Osmanlı Afrika ilişkilerinde söz konusu olan, sömüren sömürülen ilişkisinden ziyade ortaklık eksenli bir bütünleşme olduğudur. Yazar sömürgecilik faaliyetleri ile bağlantılı olan sonsuz sermaye biriktirmeye dayalı kapitalist sistemin ve Sanayi Devrimi'nin Avrupada ortaya çıkmasının tesadüf olmadığını öte yandan Osmanlı Devleti döneminde Avrupalı güçlerin asimilasyon politikalarının aksine Afrika'da halkların özellikle dini inanışlarının korunduğunun ve insani ve adilane politikaların izlendiğini belirterek argümanını desteklemektedir.

Modern sömürgeciliğin başlangıcı sayılan 1884 Berlin Konferansı sonrasında Afrika Avrupa'ya bağımlı hale getirilirken Osman Devleti ise 1. Dünya Savaşı'nda maruz kaldığı emperyalist işgaller karşısında varlığını koruma kaygısıyla hareket etmekteydi. Dolayısıyla 1923 ila 1960 yılları arasındaki süreçte gerek Afrika kıtasında gerek Osmanlı Devleti coğrafyasında yaşanan gelişmeler doğrultusunda incelenen ikinci dönemde "*ortak kader*" vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde ayrıca Osmanlı Devleti'nin emperyalist güçlere karşı vermiş olduğu mücadelenin Afrika'da ulus devlet modelinin ortaya çıkmasına etki edecek bağımsızlık fikrinin yeşermesinde öncü rol oynadığına vurgu yapılmıştır.

Orakçı 1960 – 2002 yıllarını kapsayan üçüncü dönemi Türkiye-Afrika ilişkilerini Afrika kıtasının ve yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi iç dinamikleri ve küresel ekonomik politik konjonktürdeki gelişmeler ışığında analiz etmektedir. Bu dönemde Afrika kıtası ile ilişkilerin asgari düzeyde tutulmasının nedeni olarak yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti devleti zihniyetinin bir izdüşümü olan yüzünü Batı'ya dönme ve batılılaşma hedefi olduğunu da vurgulamaktadır. Türkiye'de politik gücü elinde bulunduran zihniyet doğrultusunda 1960

yılından sonra dış politikada uygulanan revizyonist politikaların sonucu olarak Afrika'ya yönelik vizyon ve esasları içeren 1998 Afrika Açılım Eylem Planı ilan edilmiştir. Orakçı'ya göre geniş bir yelpazede planlanmış olan söz konusu eylem planının hayata geçememesinin nedeni Türkiye'nin iç dinamikleri ile açıklanabilir. Bu dönemde Türkiye – Afrika ilişkilerine salt dış politika analizi şeklinde yaklaşmayan Orakçı özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle Türkiye – Afrika ilişkilerinin bir dönüm noktasına uğradığını ve Türk kamuoyunda da Afrika'ya yönelik algıların değişmeye başladığına dikkat çekmektedir.

“Yükselen Afrika'da Yükselen Türkiye” vurgusunun ön plana çıktığı 2003'ten günümüze kadar ilişkilerin yeni bir vizyonla yeniden canlandırıldığı dönemi Orakçı Türkiye Afrika'da ne yapıyor, nasıl yapıyor, niçin yapıyor soruları etrafında tartışmaya açmaktadır. Dönem kapsamında Türkiye'nin başta diplomasi olmak üzere tarih, kültür, din, ticaret, yatırım, sağlık, eğitim, güvenlik, insani yardım kalkınma yardımlarına ilişkin devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları önderliğinde uygulanan politikaların değerlendirmesi yapılmaktadır. Orakçı bu bölümde ayrıca Afrika'da kendine özgü bir yol belirleme hedefindeki Türkiye'nin çağın dinamikleri eşliğinde Afrika kıtasına ilişkin sağlıklı ve uzun soluklu politika yapımı bağlamında önerilerde bulunmaktadır.

Türk dış politikasında uzun bir dönem ihmal edilmiş olan Afrika kıtasına ilişkin ilgi ve alaka özellikle 1998 yılında ilan edilen Afrika Eylem Planı ile her alanda artmıştır. İlk yıllarında insani boyutta başlayan Türkiye'nin Afrika politikası siyasi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için atılan adımlar doğrultusunda medya ve akademi çevrelerinde de yoğun bir ilgiye mazhar olmuştur. Kıta ile ilgili hem fikirsel hem toplumsal hem de kurumsal düzlemlerde önemli değişikliklerin görülmeye başlandığı ilerleyen yıllarda Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimine katkı sağlayacak yazılı ve görsel materyallerin sayısında artış yaşanmıştır. Türkiye'de Afrika çalışmaları henüz yeterince kurumsallaşmamış olsa da Anadolu Ajansı'nın 2018 yılında gerçekleştirdiği “Yükselen Afrika Projesi” kapsamında hazırlanan röportaj, yazı ve görseller Avrupa merkezi bakış açısıyla hazırlanan Afrika çalışmalarına karşı Afrika'ya dair Türkiye'ye özgü perspektifin benimsenmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca ORDAF'ın (Ortadoğu ve Afrika Araştırmalar Derneği) 2013 yılında hazırladığı Osmanlı'dan Günümüze Afrika Bibliyografyası Türkiye'deki Afrika çalışmaları hakkında telif ve tercüme eserleri kapsayan detaylı bir envanteri sunmaktadır. Diğer yandan akademik çevrelerde Afrika kıtasına ilişkin artan ilgiye paralel olarak birçok üniversite bünyesinde Afrika Araştırma Merkezleri kurulmuştur. Gazi Üniversitesi bünyesinde açılmış “Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları” programı ve 2008 yılında Ankara Üniversitesi'nde AÇAUM (Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi) Afrika kıtasına ilişkin çalışmaların gelişmekte olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Orakçı'nın birçok defa sahaya inmiş ve sahadaki gerçekleri görerek Afrika kıtasına ilişkin akademik çalışmalarını yürütmekte olan Orakçı'nın Türkiye-Afrika İlişkileri Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler başlıklı çalışması kıtaya ilişkin çalışmalara gösterilen gayret ve girişimlerin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Tarihsel arka planın derinlemesine ele alınmış olması okuyucunun konuya ilgisini azaltabileceği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Fakat Orakçı'nın benimsemiş olduğu tarihsel yaklaşım Afrika ülkeleriyle ilişkilerimizin doğasını anlayarak bugün gelmiş olduğu aşamanın değerlendirilmesi

ve ilişkileri daha da derinleştirecek ilave yol ve yöntemlerin belirlenmesi açısından önemlidir. Türkiye'nin köklü bir geçmişinin olduğu Afrika kıtasına ilişkin bugün izlemiş olduğu çok yönlü dış politikası kimi zaman Batılı medya organlarında sömürgecilik şeklinde yansıtılmaktadır. Dolayısıyla kitabın en önemli katkısı bu tür söylemlerin kasıtlı olduğunu ifade edecek şekilde Türkiye-Afrika ilişkilerinin "eşit ortaklık ve karşılıklı fayda temelinde geliştirmek" vurgusunu ön plana çıkarmasıdır.

Akademisyenler, uzmanlar ve öğrenciler başta olmak üzere her kesimin anlayabileceği yalın bir dille yazılan eser okuyucunun Türkiye – Afrika ilişkilerine geniş bir perspektiften bakmasına imkân sağlamaktadır. Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve coğrafi yakınlığına rağmen uzun yıllar dış politikasında ihmal ettiği Afrika kıtasına ilişkin dönemsel analizlerinin yapıldığı eser Türk akademi literatüründe hatırı sayılır bir boşluğu dolduracak niteliktedir. Okuyucunun temel bilgiler edinmesini amaçlayan kitabın en önemli katkılarından bir diğeri Türkiye'deki Afrika kıtasına ilişkin literatürü de sunuyor olmasıdır. Diğer bir ifadeyle yazar Türkçe yazında kıta hakkında çalışmalar yürütmekte olan uzman ve kurum isimlerine de yer vererek okuyucuya bir rehber işlevi sunmaktadır.